

MAYIS MUSAYEV,
Bakı Dövlət Universitetinin
politologiya və sosiologiya kafedrasının doktorantı
e-mail: m.musaeff@gmail.com

AZƏRBAYCAN-TÜRKMƏNİSTAN ARASINDA DİPLOMATİK ƏLAQƏLƏRİN YENİ MƏRHƏLƏDƏ İNKİŞAFI

Açar sözlər: diplomatik əlaqələr, Azərbaycan, Türkmənistan

Key words: diplomatic relations, Azerbaijan and Turkmenistan

Ключевые слова: дипломатические связи, Азербайджан, Туркмения

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Asiyanın türk dövlətlərindən Türkmənistanla qarşılıqlı münasibətləri özünün mürəkkəbliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu mürəkkəblik isə, öz növbəsində, mövcud əlaqələri daha dərinədən nəzərdən keçirməyi və araşdırmağı zəruri edir. Qeyd edilməlidir ki, hər iki dövlətin keçdiyi ümumi tarixi inkişaf yolu, vaxtilə mövcud olmuş qarşılıqlı əlaqələri, əlverişli geosiyasi mövqeləri, müasir dövrdə yürüdükləri daxili və xarici siyasətin qarşısında duran vəzifələr və bu sahədə meydana çıxan müəyyən problemlərin mahiyyətə bənzərliyi və s. amillər adı çəkilən dövlətlər arasında qarşılıqlı əlaqələri şərtləndirməklə yanaşı, onların xarakterinə və prinsiplərinə də bilavasitə təsir göstərir. Belə ki, Azərbaycanın Türkmənistanla münasibətlərinin araşdırılması iki ölkə arasındakı əlaqələrin əsasən, iqtisadi zəmində, xüsusən də, neft sənayesində əməkdaşlıq üzərində qurulmasına cəhd edildiyini göstərir. Lakin əlaqələrin xarakterindən asılı olmayaraq, bu əlaqələr ölkələrimizin dünya birliyinə siyasi və iqtisadi inteqrasiyasını sürətləndirən amil kimi qiymətləndirilməlidir. Neft sahəsi və fəvqəlmillə xarakterli kommunikasiyalar məsələlərində əməkdaşlıq (yollar, limanlar, nəqliyyat, neft və qaz boru kəmərləri, telekommunikasiya və s.), iqtisadi infrastrukturun möhkəmləndirilməsi Azərbaycanla Türkmənistan arasında əməkdaşlığın strateji əhəmiyyət daşıdığını göstərməklə yanaşı bu əməkdaşlığın yalnız dövlətlərarası deyil, həm də regional və beynəlxalq mahiyyət daşıdığından xəbər verir.

İki ölkə arasında münasibətlərin tarixinə nəzər yetirsək görərik ki, 90-cı illərin sonlarında Azərbaycan dövlətinin türkdilli dövlətlər ilə xarici siyasət sahəsində yeganə problemi "Xəzərin hüquqi statusu" məsələsi üzrə Türkmənistan Respublikası ilə olan mübahisələri idi. Son zamanlar region və dünya dövlətləri qarşısında prioritet mövzulardan birinə çevrilmiş "Xəzərin hüquqi statusu" məsələsi demək olar ki, görüş, konfrans və icaslarda əsas mövzu kimi müzakirə olunmuşdur. Beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq, öz mövqeyinin düzgünlüyünə əmin olan Azərbaycan dövləti isə bütün dövlətləri bu mövqeyə səs verməyə çağırmışdır. Azərbaycan prezidenti 1999-cu il aprelin 26-da Vaşinqtondakı Strateji Araşdırmalar Mərkəzində çıxış edərkən bu mövqeni Azərbaycan dövləti və xalqı adından bir daha bəyan etmişdir. Prezident bu forumda "Xəzərin hüquqi statusu" məsələsinin müasir dövrdə region və dünya dövlətləri üçün siyasi və iqtisadi əhəmiyyətini təhlil etmiş və bölgədə dünya dövlətlərinin əməkdaşlığının zəruriliyi haqqında danışıbmışdır. Prezident daha sonra öz milli maraqları fonunda qeyri-konstruktiv və müəyyənləşdirilməmiş mövqe tutan Xəzərsahili ölkələrin bir hissəsinin mövqeyini kəskin tənqid etmişdir [1, 6 may 1999].

Təbii ki, Azərbaycan Respublikasının türkdilli dövlətlərlə siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdəki münasibətlərinin yaxşı olmasını qəbul edə bilməyən Rusiya və İran dövlətləri Azərbaycan tərəfinin təklif etdiyi kimi Xəzərin sektorial bölgüsü və onun enerji ehtiyatlarından istifadə edilməsi məsələlərində həmişə muxalif olmuşdular. Odur ki, bu dövlətlər ABŞ və Qərb dövlətlərinin Azərbaycana göstərdikləri siyasi və iqtisadi dəstəyə qarşı birlikdə çıxış etmişdilər. Bu da ondan irəli gəlirdi ki, həmin dövlətlərlə Azərbaycan arasında fikir ayrılığı mövcud olmuşdur. Bu da bilavasitə müvafiq olaraq dövlətlərarası münasibətlərə birbaşa təsir edirdi. Bütün parametrlərlə bir-birinə bağlı

Tarix və onun problemləri, № 2 2011

olan, eyni kökdən olan, eyni tarix və mədəniyyəti paylaşan türkdilli dövlətlər ilə Azərbaycanın yaxınlaşması, bu münasibətləri istəməyən dövlətlərin (Rusiya, İran və Ermənistan) strateji planlarının pozulmasına şərait yaradırdı. Məhz buna görə də ruslar, farslar və ermənilər türkdilli xalqların və ölkələrin birliyindən qorxaraq, ümumiyyətlə, türkdilli xalqların qarşılıqlı münasibətlərinin inkişafına maneçilik törətmək istəyirdilər. Hətta iş o yerə çatmışdır ki, Türkmənistan "Xəzərin hüquqi statusu" məsələsinin həll edilməməsinin səbəbkarı kimi Azərbaycan dövlətini günahlandıraraq, İran İslam Respublikasının təzyiqi ilə Beynəlxalq məhkəməyə müraciət etmişdir. Lakin Azərbaycan dövlətinin düzgün mövqeyi həmin problemin beynəlxalq səviyyədə həll olunmasına heç bir maneçilik yaratmır. Belə ki, Azərbaycan öz mövqeyində tək deyil, hətta sahilyanı beş dövlətin üçü (Azərbaycan, Qazaxıstan və Rusiya) artıq eyni mövqedən çıxış etməkdədirlər. Türkmənistan Respublikası isə öz məqsədlərinə nail olmaq üçün hətta 2001-ci il iyunun 4-də dünya diplomatiya tarixində təəccübləndirici bir hərəkət edərək öz səfirliyini Azərbaycandan geri çağırdı. Türkmənistan bu zaman maliyyə problemlərini əsas kimi göstərmişdir [1, 6 iyul 2001].

Qeyd edim ki, Azərbaycan Respublikası ilə Türkmənistan arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il iyunun 9-da yaradılıb. 1999-cu il iyunun 8-də isə Türkmənistanın Azərbaycanda səfirliyi fəaliyyətə başlayıb. Azərbaycanın Türkmənistanla səfirlik səviyyəli əlaqələri isə 1997-ci ildə qurulub. 1997-ci il aprel ayının 11-də Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Türkmənistanda Azərbaycan Respublikası səfirliyinin təsis edilməsi haqqında qərar qəbul etmiş [1, 4 may 1997], 1997-ci il aprel ayının 30-da isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Türkmənistanda Azərbaycan Respublikası səfirliyinin fəaliyyətinin təşkili haqqında sərəncam imzalamışdı [yenə orada, 1 may 1997]. Türkmənistanın Bakıda səfirliyi isə 1998-ci ildə fəaliyyət göstərməyə başlamışdı.

Ümumiyyətlə, Saparmurat Niyazovun hakimiyyəti dövründə iki ölkə arasında münasibətlər kifayət qədər mürəkkəb olub. Xüsusən Xəzərin hüquqi statusu və milli sektorların sərhədləri ilə bağlı Türkmənistanın nümayiş etdirdiyi mövqe Xəzər bölgəsi ölkələri arasında narahatçılığa səbəb olub. Bundan başqa, Xəzər dənizində əməkdaşlıq, onun karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi və xarici bazarlara çıxarılması məsələsində də Türkmənistanın qeyri-ardıcıl və qeyri - prinsipial mövqeyi bu ölkənin tərəfdaş mövqeyinə xələl gətirib.

Lakin Türkmənistanla mövcud narazılıq hələ də həll olunmayıb və bu, bir çox hallarda dövlətlərarası münasibətlərin digər sahələrinə, o cümlədən siyasi əməkdaşlığa da mənfi təsir göstərir. Xəzərin statusunun müəyyənləşdirilməsi məsələsində süni şəkildə yaradılmış mövcud narazılıqlar Azərbaycanın Türkmənistanla qarşılıqlı əlaqələrində zaman-zaman gərginlik yaranmasına səbəb olmuşdur. Hətta müstəqilliklərini 1991-ci ildə elan etmələrinə baxmayaraq Azərbaycanla Türkmənistan arasında ikitərəfli əməkdaşlığın hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirən müvafiq sənədlərin 1996-cı ilə qədər imzalanmamasını da yəqin ki, bununla izah etmək olar [2, s. 114.].

Problemin tarixinə qısa nəzər yetirsək əslində görürük ki, Türkmənistanla Azərbaycan arasında münasibətlər 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalanarkən gərginləşdi. Əsas fikir ayrılığı sərhəddə yerləşən, Azərbaycanda «Kəpəz», Türkmənistanda isə «Sərdar» adlanan neft-qaz yatağı (Yatağın ehtiyatları 450 milyon barel neft və 32 milyard kub metr qaz həcmində dəyərləndirilir) ilə bağlıdır. SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin 1970-ci il bölgü-xəritəsi baxımından Türkmənistanın Kəpəz strukturu ilə yanaşı, "Azəri" və "Çıraq" yataqlarını da "mübahisəli yataqlar" elan etməsi, onların "Əsrin müqaviləsi"ne daxil edilməsi ilə bağlı etirazları da əsassızdır. Əvvəla, hələ 1959-cu ildə Azərbaycan geoloqları tərəfindən kəşf edilən və indi Türkmənistan tərəfindən "Sərdar" adlandırılan "Kəpəz" strukturu sovet dövrü praktikasında "Promejutoçnaya" ("Aralıq") adlanırdı və bu ad həmin strukturun məhz Xəzərin Azərbaycan və Türkmənistan iqtisadi sektorlarını bir-birindən ayıran xəttin üstündə (əsas hissəsi Azərbaycan tərəfdə olmaqla) yerləşməsindən irəli gəlirdi [3, s. 82]. Bu struktur Azərbaycan geoloqlarının apardığı seysmik-kəşfiyyat işləri nəticəsində kəşf edilmiş, 1986-cı il aprelin 28-də strukturun şimal-qərb qanadında 5 min metr dərinlikdən neft və qaz ehtiyatlarının aşkar edilməsi üçün axtarış-qazma işlərinə başlanmışdı və qazma işləri "Şelf-3" üzən qazma qurğusu vasitəsilə aparılırdı [4, 2 may 2001]. Sonralar hətta qazma işləri 3730 metr dərinliyə çatanda həmin

quyudan fontan üsulu ilə sutkada 285 min kubmetr qaz və 20 min ton neft almaq da mümkün olmuşdu [yenə orada].

Türkmənistan tərəfinin "Xəzər" adlandırdığı "Azəri" yatağı da 1958-ci ildə Azərbaycan neftçləri tərəfindən aşkar edilmiş, 1987-ci ilədək orada intensiv şəkildə işlər aparılmış və bütün bu illər ərzində İttifaq nazirliyinin rəsmi sənədlərində orada seysmik-kəşfiyyat işlərinin Azərbaycanın "Xəzərneftgeofizkəşfiyyat" tresti tərəfindən aparıldığı, kəşf olunmuş neft və qaz yataqlarının Xəzərin Azərbaycan sektoruna aid olduğu qeyd edilmişdir [3, s.83]. İqtisadi sektorları müəyyənləşdirən orta xətdən xeyli qərbdə (Azərbaycan sahillərinə tərəf) yerləşən "Azəri" yatağının işlənməsi ilə bağlı tender keçirilməsi məsələsi ortaya çıxanda tender haqqında qərarı SSRİ-nin müvafiq nazirliyi və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti birlikdə qəbul etmişdilər (1991-ci il 18 yanvar tarixli 25/25 nömrəli qərar) [yenə orada] və bununla da "Azəri" yatağının Azərbaycan sektoruna aid olması bir daha rəsmən təsdiqlənmişdi. Qərarla həmçinin "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda dənizin dərin hissəsində yerləşən dörd iri neft-qaz yatağının" kəşf edilməsi zərurətindən də söhbət açılırdı.

"Azəri" yatağından qərbdə yerləşən "Çıraq" strukturu da (Türkmənistan tərəfi onu "Osman" adlandırır) [4, 2 may 2001] sonralar -1991-ci il 18 yanvar tarixində elan olunmuş tender layihəsinə daxil edilmiş, həmin tenderin nəticələri 1991-ci ilin mayında məlum olsa da, saziş bağlanması 1994-cü ilin sentyabrınadək uzanmışdı [5, s. 14]. Deyilənlərin müqabilində Türkmənistanın inadla Azərbaycanı "karbohidrogenlərin kəşfiyyatı və hasilatı ilə bağlı bütün işləri, o cümlədən mübahisəli yataqlarda aparılan seysmik tədqiqatları orta xəttin koordinatları müəyyənləşdirilənə qədər dayandırmağa çağırması, "Azəri" və "Çıraq" strukturlarını da "mübahisəli yataqlar" qisminə aid etməsi, xarici işlər nazirlərinin müavinləri səviyyəsində iki ölkə ekspertləri arasında orta xəttin koordinatlarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı 2001-ci il mayın 2-3-də Aşqabadda aparılan danışıqların sonunda Türkmənistan Xarici İşlər Nazirliyinin Azərbaycan tərəfinə nota təqdim etməsi [6, 5 may 2001], "mübahisəli ərazilərin qanunsuz istifadəsi təqdirində Türkmənistan Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsinə və müvafiq beynəlxalq təşkilatlara müraciət edəcək" [7, 4 may 2001] – deyə hədə-qorxu gəlməsi heç bir məntiqə sığmır, sənədlər qarşısında qarşı tərəfin aciz qaldığını göstərir.

Xəzərdə bəzi neft yataqlarının bölüşdürülməsində fikir ayrılıqlarının mövcudluğu ilə yanaşı, Azərbaycan-Türkmənistan münasibətlərinin inkişafına maneə olan, ölkələr arasında gərginlik yaradan digər amil 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanın Türkmənistana yaranan borcu məsələsi olub. Həmin dövrdə ərazisində hələ böyük qaz ehtiyatları aşkar edilməyən, istifadə etdiyi qazı Türkmənistandan idxal edən Azərbaycan aldığı qazın dəyərini müxtəlif mallarla ödəyib. Türkmənistan tərəfi iddia edib ki, yaranan borcun, üstünə gələn faizlərlə birlikdə, dəyəri 59,6 mln. ABŞ dolları təşkil edir. Azərbaycan tərəfi isə bu məbləğin 18,7 mln. dollar həcmində olduğunu, alınan qazın əvəzinə Türkmənistana göndərilən malların yolda itdiyi üçün buna görə heç bir məsuliyyət daşmadığını bildirib.

Lakin qeyd etdiyimiz kimi, əsas mübahisələr neft yataqları üstündə olmuşdur. Belə ki, ilk vaxtlardan Aşqabad "Kəpəz" bir yana, ona heç bir dəxli olmayan "Azəri" («Ömər») və "Çıraq" («Osman») yataqlarına da iddiasını ortaya qoydu. Azərbaycanla yanaşı böyük şirkətlər də bu iddianı əsassız sayaraq "Azəri" və "Çıraq" yataqlarında çalışmalara başladılar. Rəsmi Bakı daha sonra "Kəpəz" yatağında geoloji kəşfiyyat işlərinə başladı və yatağın işlənməsi üçün xarici neft şirkətləri ilə müqavilələr imzalanması böyük mübahisəyə səbəb oldu. Rəsmi Bakı 1990-cı illərin ortalarında Rusiyanın "Lukoil" şirkəti ilə "Kəpəz" in işlənməsinə dair müqavilə imzaladı.

Lakin Rusiya son anda geri çəkilərək Azərbaycanı Türkmənistanla üz-üzə qoydu. Belə ki, "Lukoil" açıqlama verərək "Kəpəz" yatağını Azərbaycanla birgə işləməkdən imtina etdiyini bildirdi. Beləliklə, Türkmənistan tərəfi artıq öz iddialarını daha da möhkəm şəkildə müdafiə etməyə başladı. Və iki ölkə arasındakı bu narazılıq Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazovun 1997-ci ildə "The Financial Times" qəzetinə verdiyi müsahibədə Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Kəpəz" və hətta "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlar qrupunun Türkmənistana aid olmasını bildirməsindən sonra daha da kəskinləşmiş və münaqişə həddinə çatmışdır. İş o yerə çatmışdır ki, hətta qeyd etdiyimiz kimi, Türkmənistan Respublikası öz səfirliyini Azərbaycandan geri çağırdı.

Regionda onsuz da hamar olmayan münasibətlərə öz mənfi təsirini göstərən daha bir mübahisəli mövzu Xəzərin hüquqi statusu olub ki, bu məsələdə də Türkmənistan tərəfinin mövqeyi kifayət qədər bir-birinə yaxın mövqe nümayiş etdirən Rusiya, Azərbaycan və Qazaxıstanın məsələyə münasibətindən fərqlənərək, daha çox İranın mövqeyinə yaxın olub və dənizin statusu ilə bağlı 5 dövlət arasında vahid razılığa əldə etməyə maneçilik törədib. Azərbaycan dənizin sahilindən orta xəttə doğru bölünməsinə düzgün hesab etdiyi halda, Türkmənistan sərhəddə yerləşən neft quyularına görə, Xəzərin bölünməsinə istəyir. Türkmənistan tərəfinin mövqeyi bundan ibarətdir ki, Xəzərin dibinin milli sektorlara bölgüsü prinsipi qüvvədə qalmaqla bərabər həmin sektorların hüdudlarını cizmaq üçün sahil nöqtələri yenidən müəyyən edilməlidir.

Halbuki 1997-ci il dekabrın 13-də Tehrandə keçirilmiş İslam Konfransı Təşkilatının Zirvə toplantısında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevlə Türkmənistan Prezidenti Saparmurat Niyazov arasında keçirilən görüşdə Xəzər dənizinin orta xəttinin müəyyən edilməsi və Xəzər dənizində bir sıra nüfət yataqlarının mənsubluğu məsələlərinin həll edilməsi üçün iki ölkə arasında ekspertlər qrupunun yaradılması haqqında razılıq əldə olunub.

90-cı illərin sonlarından etibarən qarşılıqlı münasibətlərdə özünü göstərən soyuqlaşma Saparmurat Niyazovun qəfil ölümündən sonra tədricən mülayimləşməkdədir. 2006-cı ildə Türkmənistanda hakimiyyət başına yeni lider Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun gəlməsi ilə ölkələr arasındakı gərginlik başa çatmışdır. İki ölkənin liderləri beynəlxalq forumlar çərçivəsində görüşmüş, iki ölkə rəsmilərinin qarşılıqlı səfərləri baş tutmuşdur. Yeddiillik fasilədən sonra 2008-ci ilin aprel ayında Türkmənistan Respublikasının Bakıda səfirliyinin fəaliyyətinin yenidən bərpa olunduğu elan olundu.

Türkmənistanın yeni prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun 2008-ci ilin mayın 19-da Azərbaycana rəsmi səfəri, iqtisadi əməkdaşlıq üzrə hökumətlərarası komissiyanın yaradılması, Xəzər məsələsi ilə bağlı İşçi Qrupun təşkil edilməsi və s. addımlar da bu yumşaqlığın əyani sübutu kimi dəyərləndirilə bilər. Danışıqlardan sonra iki ölkənin maliyyə, xarici işlər və nəqliyyat nazirlikləri arasında əməkdaşlıq haqqında sazişlər imzalanmışdır. 2008-ci ilin 10 ayı ərzində qarşılıqlı əmtə dövriyyəsinin həcmnin 490,8 milyon ABŞ dolları dəyərində olması faktı da dediklərimizin göstəricisidir. 2007-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə bu rəqəm təqribən 8 dəfə çoxdur və beləliklə, Azərbaycan Türkmənistan dövlətinin ticarət-iqtisadi münasibətlər saxladığı dünya ölkələri arasında 6-cı yeri tutur.

Türkmənistan Respublikasının prezidentinin səfərindən öncə 2008-ci il aprelin 8-də Türkmənistanın müdafiə naziri, ordu generalı Ağagəldi Məmmədgəldiyevin Bakıya iki günlük rəsmi səfəri reallaşmışdı. Bu səfər həmçinin iki ölkə arasında hərbi əlaqələrin yaranmasının göstəricisidir.

Türkmənistan prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun səfərinə cavab olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2008-ci ilin noyabrın 28-də Türkmənistana rəsmi səfərə getmişdir. Səfər çərçivəsində dövlət başçılarının iştirakı ilə Bakı və Türkmənbaşı limanları vasitəsilə beynəlxalq dəmir yolu - bərə xəttində yüklərin daşınmasının, yük vaqonlarının və konteynerlərinin istismarının, nömrələr üzrə qeydiyyatının və onlardan istifadəyə görə hesablaşmanın təşkili haqqında Saziş, iki ölkənin təhsil nazirlikləri arasında təhsil sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş və hökumətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Azərbaycan - Türkmənistan hökumətlərarası komissiyası haqqında Saziş imzalanmışdır.

Lakin 2009-cu il iyulun 30-da iki Xəzəryanı dövlət – Azərbaycan və Türkmənistan arasında Xəzər dənizində yerləşən karbohidrogen yataqlarının işlənməsi ilə bağlı mübahisə yenidən kuliminasiya həddinə çatmışdır. Belə ki, Türkmənistan prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədov ölkəsinin Nazirlər Kabinetinin iclasında Azərbaycanı mübahisəli yataqlardan birtərəfli qaydada istifadə etməkdə günahlandırmış və Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi ilə hədələmişdir.

Q.Berdiməhəmmədov Türkmənistan Nazirlər Kabinetinin iclasında bəyan etmişdir ki, biz heç kəsə qarşı torpaq iddiası ilə çıxış etmirik, sadəcə Xəzərdəki bəzi yataqlarla bağlı birtərəfli atılan addımlar bizi qane etmir. Buna görə də məsələni beynəlxalq arbitraj məhkəməsində həll etmək istəyirik.

Türkmənistan tərəfi bir tərəfdən NABUCCO-da maraqlı olduğunu elan edir, Qərb istiqamətində qaz ixracı ilə bağlı fikirlər səsləndirir, digər tərəfdən isə özünün Azərbaycan üzərindən Qərbə açılan qapısını örtür. Belə ki, Türkmənistan NABUCCO vasitəsilə qaz ixrac etmək planının reallaşdırmaq üçün öncə Xəzərin sağ və sol sahillərini birləşdirən magistral boru kəmərinin inşasına nail olmalıdır. Lakin Xəzərin hüquqi statusu məsələsi həll edilmədən magistral boru kəməri çəkmək mümkün deyil. 2007-ci ilin oktyabrında Tehranda Xəzərin statusu ilə bağlı sonuncu zirvə toplantısında imzalanmış yekun sənəddə də belə bir maddə vardı ki, Xəzərdə çəkilə bilən istənilən magistral kəmərlər yalnız konsensus qəbul ediləndən sonra mümkündür. Yəni istənilən Xəzəryanı ölkə etirazını bildirsə, kəmərlər çəkmək mümkün olmayacaq.

Türkmənistan tərəfinin bəyanatından sonra məsələ ilə bağlı münasibət bildirən Azərbaycan xarici işlər nazirinin müavini Xələf Xələfovun sözlərinə görə, danışıqlarda ikitərəfli çərçivədə Xəzərin dibinin bölünməsi məsələləri müzakirə olunur: "Burada bölgü ilə bağlı prinsiplər, orta xəttin koordinatlarını müəyyən edən elementlərin müəyyənləşməsi, bazis nöqtələri və başqa məsələlər müzakirə mövzudur ki, bunlar da iki dövlət arasında Xəzər dənizinin sektorlara bölünməsinə həyata keçirə bilər. Öncə orta xəttin koordinatlarının qurulması üçün bazis xətləri müəyyən olunur. Təbii ki, bazis xətləri hər bir ölkənin sahil ərazisinin konfigurasiyası əsasında qurulur, həmin nöqtələrdən götürülür. Türkmənistan tərəfi isə Abşeron yarımadası və Çilov adasının nəzərə alınmaması ilə bağlı iddialar irəli sürür. Abşeron yarımadası 60 kilometr uzunluğunda Xəzərin içərisinə uzanır. Azərbaycan Respublikasının paytaxtının burada yerləşməsi, ölkə əhalisinin üçdə bir hissəsindən çoxunun yarımada da yaşaması bazis baxımından Abşeron yarımadası üçün dominant coğrafi xüsusiyyət yaradır. Eyni zamanda, Abşeron yarımadası Azərbaycan sahillərinin əhəmiyyətli sahil xüsusiyyətlərinin göstəricisi kimi dənizin delimitasiyası baxımından vacib coğrafi elementdir. Bu baxımdan, Abşeron yarımadası Türkmənistan tərəfinin iddia etdiyi təsadüfi və xüsusi hal deyil, Azərbaycanın təbii ərazisinə xas olan xarakterik cəhətdir. Ona görə də orta xəttin qurulmasında onun təsirinin azaldılması və ya nəzərə alınmamasından söhbət gedə bilməz. Nüfuzlu beynəlxalq məhkəmə sənədlərində, xüsusilə də Beynəlxalq Haaqa Məhkəməsinin qərarlarında verilən izahatlarda göstərilir ki, coğrafiya təftiş oluna bilməz və təbiətin yaratdığı xarakterik cəhətlərə görə güzəşt məsələsinə baxılmır. Orta xəttin çəkilməsində Abşeron yarımadasının tam təsirinin şübhə altına alınması beynəlxalq hüquq və beynəlxalq təcrübə baxımından əsassızdır. Dəniz bölgüləri sahəsində yarımadaaların təsirinin azaldılması və ya nəzərə alınmaması mövcud deyil. O ki qaldı Çilov adasına, bu ada sahildən 8 mil dənizin içərisində yerləşir, uzunluğu 7, eni isə 5 kilometrdir. Ötən əsrdən başlayaraq, burada böyük sayda əhali yaşayır, iqtisadi fəaliyyətlə məşğuldur. Bu ada coğrafi yerləşməsinə və batimetriyasına görə Azərbaycanın materik sahillərinin tərkib hissəsi və davamıdır. Bu baxımdan, həmin ada Türkmənistanla orta xəttin qurulmasının əsasını təşkil edən düz bazis xətləri sisteminin bir hissəsidir və Azərbaycanın sahil konfigurasiyasına aiddir. Beləliklə, Abşeron yarımadası və Çilov adası Azərbaycan və Türkmənistan arasında orta xəttin koordinatlarını müəyyən edən vacib coğrafi və hüquqi elementdir".

Qarşılıqlı münasibətlərdə mövcud problemlər isə hələ də həllini tapmayaraq, həlli çətin problemlər sırasında qalmaqdadır.

Azərbaycanla Türkmənistan arasında münasibətlərin yaxşılaşması bir sıra problemlərin həllinə yol açır. Ölkələr mübahisəli «Kəpəz» yatağının işlənməsini birgə həyata keçirə bilər ki, bu variant hər iki tərəf üçün çox faydalı ola bilər. Azərbaycanın dənizdəki infrastrukturunu qısa zaman ərzində yatağı istismara verməyə imkan verir.

Həmçinin Xəzər dənizinin statusunun tez bir zamanda müəyyən edilməsi onun karbohidrogen və bioloji resurslarının bərabər mənimsənilməsi, Xəzər hövzəsinin nadir ekoloji sisteminin saxlanması, həmçinin Xəzərdə fəal beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq üçün əlverişli şərait yaratmağa imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

1. "Azərbaycan" qəzeti, 1991-2004.
2. Ruintən S. F. Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri). Bakı, 2005. – 236 s.
3. "Caspian" (London) jurnalının "Xəzərneftqaz-97" sərgi və konfransına həsr olunmuş xüsusi buraxılışı. B., 1997.
4. Газ. «Эхо», 2001, 2 мая.
5. Nəsirov E. Azərbaycan nefti və beynəlxalq müqavilələr (1991-1999). Bakı, 1999.
6. "525-ci qəzet", 2001, 5 may.
7. "Azadlıq" qəzeti, 2001, 4 may.

МАИС МУСАЕВ,

*докторант кафедры политологии и
социологии Бакинского Государственного Университета
e-mail: m.musaeff@gmail.com*

**РАЗВИТИЕ НОВОГО ПЕРИОДА В ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ
МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ТУРКМЕНИЕЙ**

Для улучшения азербайджанско-туркменских отношений, которые в последнее время динамично развиваются, следует решить ряд спорных вопросов, в том числе совместную разработку нефтяного месторождения «Кяпяз», развитие морской инфраструктуры, решение статуса Каспийского моря в целом.

MAIZE MUSAYEV,

*the doctoral candidate of chair
of political science and
sociology of the Baku State University
e-mail: m.musaeff@gmail.com*

**DEVELOPMENT OF THE NEW PERIOD IN DIPLOMATIC RELATIONS
BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKMEN**

For improvement of Azerbaijan-Turkmenia relations which dynamically develop recently, it is necessary to solve a number of questions at issue, including joint working out of an oil deposit of "Kyapyaz", development of a sea infrastructure, the decision of the status of Caspian sea as a whole.

Rəyçilər: dos. A. Rüstəmov, t.e.d. İ.Məmmədov

Bakı Dövlət Universitetinin Politologiya və sosiologiya kafedrasının 25 dekabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 05)